

CSILLAGÁSZATI LAPOK

A KIR. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
CSILLAGÁSZATI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

I. évfolyam

1938

3. szám

AZ ÓGYALLAI CSILLAGVIZSGÁLÓ.

A magyarlakta Felvidék visszacsatolásával ismét a miénk lett az 1919-ben elszakított ógyallai csillagvizsgáló intézet.

Az intézetet Konkoly Thege Miklós földbirtokos alapította 1871-ben. Az első beszerzés a Cooke-féle 16 cm-es refraktor volt, de ezt csakhamar több kisebb műszer, majd a 26 cm-es refraktor követte, amely a később rászerezelt 16 cm-es asztrográffal egész a cseh megszállásig az intézet főműszere volt.

Nagy érdeme Konkolynak, hogy kezdettől fogva az akkor még újszerű csillagspektroszkópiára terelte a hazai csillagászok figyelmét. Több objektívprizmát, csillagspektroszkópot és spektrográfot szerzett be és az intézet első nagyobb munkája, a Kövesligethy-féle színkép-katalógus, elismerést szerzett az ógyallai csillagdának külföldön is.

Az ógyallai csillagda alapítása buzdítólag hatott hazánkban és egymásután kezdte meg működését a kalocsai, a herényi és a kiskartali csillagda. A századforduló ideje a magyar megfigyelő csillagászat fénykorának nevezhető. Ezidőtájt éri el Gothárd Jenő a Konkolytól kölcsönkapott 25 cm-es objektívprizmával nagyfontosságú eredményét a kódok és az újcillagok színképének rokonságáról és a kalocsai csillagda Fényi kitartó protuberancia-észlelései révén lesz világszerte ismertté.

A négy csillagda közül a herényi és kiskartali alapítójuk halála után beszüntette működését és valószínűleg ilyen sorsra jutott volna egyszer Konkoly csillagdája is, ha 1899-ben az államnak nem ajándékozta volna. Az intézet azóta mint «Konkoly alapítványú m. kir. asztrofizikai obszervatórium» működött tovább. Az állam gondoskodott az intézet fejlesztéséről és alig múlt el év jelentősebb beszerzés nélkül.

Az államosítás után a csillagda a spektroszkópia helyett inkább a fotometriát művelte. Mindinkább érezhetővé vált azonban egy nagyobb távcső hiánya. 1914-ben meg is rendeltek a dresdeni Heydecégnél egy 50 cm-es tükörteleszkópot, de a háború megakadályozta a szép terv megvalósulását.

Konkoly 1916-ban bekövetkezett halála után az intézet meg-

maradt személyzete azzal a tervvel foglalkozott, hogy az esetleges új beszerzéseket már ne Ógyallán, hanem a fővároskörnyéki hegyek valamelyikén állítsák fel. A terv aligha indokolható tudományos szempontból, hiszen nehezen hihető, hogy éppen a főváros közelsége legyen kedvezőbb megfigyelésekre, mint Ógyalla. De megérthetjük a főváros felé való menekülés vágyát, ha meggondoljuk, hogy Ógyallán annakidején még villanyvilágítás sem volt és a tisztviselők, minthogy a csillagda területén nem volt számukra lakás, kénytelenek voltak a faluban, messze a csillagdától, minden szempontból rossz lakásokban lakni.

Az 1919. évi cseh megszállás azután feltétlenül szükségessé tette egy új csillagvizsgáló létesítését. Néhány műszert sikerült Ógyalláról átmenteni és ezekkel indult meg először az új svábhegyi csillagda a munka. De akkor az ógyallai csillagda felszerelése már úgyszólván teljes felújításra szorult és így különösebb tudományos jelentősége a műszerek átmentésének nemigen volt. A svábhegyi csillagda mai felszerelésének elenyésző részét teszik a Konkoly-alapítvány Ógyalláról áthozott műszerei és csak Konkoly iránti kegyelet miatt szerepel az intézet nevében a Konkoly-alapítványi jelző.

Az alapítvány legértékesebb részei: az ógyallai kupolák, az irodaépület, továbbá a felszerelés nagyrésze és a könyvtár a csehek kezére került. A csehek, felhasználva a megürült kupolákat, teljesen felújították az intézet felszerelését. Beszerezték egy 60 cm-es Cassegrain—Newton-rendszerű tükörteleszkópot 20 cm-es vezetőtávcsővel és ezt a csillagda legnagyobb kupolájába helyezték el. A kupola forgatását elektrizálták és mozgópadlót szereltek fel az észlelések kényelmesebbé tételére. Azonkívül 15 cm-es tükörteleszkóppal, kisebb asztrográffal, objektívprizmákkal és objektívrácsokkal egészítették ki a felszerelést. Így Csehszlovákia négy állami csillagdája közül az ógyallai volt a legnagyobb. Ez év nyarán hozzáfogtak egy Hale-féle spektroheliográf felszereléséhez, de csak az épületekkel tudtak elkészülni.

November 15-én néhány kollégámmal megtekintettük a november 7-én felszabadult intézetet. Azok a kupolák, amelyekben a csehek által beszerzett műszerek álltak, most üresek. A legnagyobb kupolából elvitték a mozgópadló egész berendezését is. Az 1919 előtti beszerzéseket azonban mind meghagyták. Ezek legnagyobb része természetesen már idejét múlta, de a 135 mm-es fotoheliográf, egy teljesen felszerelt 13 és 10 cm-es távcső, valamint a mérőműszerek közül a nagy sztereokomparátor ma is használható.

Az intézet területén ma 13 észlelőhelyiség áll és ezek közül négy üres. A helyiségek és a bennük levő műszerek jó állapotban vannak. Kilenc észlelőhelyiség forgatható kupolával van ellátva, melyek

meglepő könnyen forgathatók és nyithatók, bár némelyikük már 50—60 éves.

Jókarban van az egyemeletes irodaépület is. Az irodák felszerelése hiánytalan. A könyvtárban csak az 1919-ig beszerzett könyveket hagyták meg a csehek. A háromkupolás főépületben levő előhívószobák és laboratóriumok teljesen fel vannak szerelve. Az intézet területének nagyrésze gyönyörűen van parkírozva és tökéletesen karbantartva.

A magyar kormány bizonyára visszaszerzi a csehektől az elhurcolt műszereket, ami végeredményben igazán csekély és méltányos kárpótlás lenne azért, hogy húsz évvel ezelőtt földönfutóvá tették a magyar csillagászatot és csillagászainknak közel tíz évig munkalehetőség nélkül kellett tengődniök, míg a megcsonkított ország óriási áldozatokkal új obszervatóriumot épített a Svábhegyen. Ugyanakkor a csehek betelepédtek a kész épületekbe és közel húsz évig használták Konkolynek a magyar állam javára tett alapítványát.

Dr. Kenessey Kálmán, az ógyallai meteorológiai intézet vezetője szerint a meteorológiai viszonyok Ógyallán — közép európai viszonylatban — kedvezőnek mondhatók. Nagy előny, hogy Ógyalla távolesik minden nagyobb várostól és így nem zavarja az észleléseket semmiféle mesterséges fény. A magyar csillagászat mindenestre igen sokat nyer, hogy most már két számottevő csillagdája lesz. Európában úgyszólván majdnem minden államban, még a nálunk sokkal kisebbekben is, már régóta több csillagvizsgáló működik.

Detre László.

HERSCHEL VILMOS.

Születésének kétszázadik évfordulójára.

Most van kétszáz esztendeje, hogy Herschel Vilmos kiváló csillagász megszületett Hannoverben. Apja szegény muzsikos volt és erre a pályára lépett a fia is. Alig tizenöt éves, mikor — mint egy zenekar tagja — Angliába kerül, majd erről az állásáról rövidesen lemondva a világhírű Bath-fürdőben mint orgonás jobb álláshoz jut. Közben zeneoktatással is foglalkozik, komponál, nagy hangversenyeken mint karmester működik és szép s gondtalan élet élé néz. Zeneelmélettel foglalkozva matematikai és fizikai problémák ragadják meg a figyelmét, majd egy csillagászati könyv jutva a kezébe, csakhamar ez utóbbi tudomány tanulmányozására adja magát nagy buzgalommal. Önálló csillagászati észlelésre támadt kedve, de mivel anyagi viszonyai nem engedték meg, hogy távcsövet vásárolhasson magának, saját maga látott hozzá egy ilyennek, még pedig reflektornak az előállítására. Két évig tartó és vagy kétszáz eredménytelen kísérlete